

Z HISTORII ODKRYĆ WÓD MINERALNYCH SZCZAWNICY I KROŚCIENKA

PODSTAWĄ ROZWOJU Szczawnicy są wody mineralne, szczawy alkaliczno-słone; źródła siarkowodorowe nie są dotychczas eksploatowane. Według „Kroniki Zakładu Wód Mineralnych w Szczawnicy” zapoczątkowanej przez Józefa Szalaya w 1852 r., a po jego śmierci kontynuowanej z przerwami do 1948 r., już około 1780 r. do Szczawnicy przybywali liczni mieszkańcy wsi i miast okolicznych „do wód”. Rok 1780 możemy zatem przyjąć jako datę „narodzin uzdrowiska”.

Tradycja miejscowa podaje, iż ludność Szczawnicy zwracała uwagę na to, że na tzw. „młace” było i zwierzęta leśne chętnie piją kwaśną wodę wydzielającą charakterystyczne banieczki gazu. W tym miejscu znajduje się dzisiejsze źródło „Józefina”, które podobnie jak źródło „Szymon” (ujęte w 1822 r.) można uznać za najdawniej znane źródło mineralne Szczawnicy, użytkowane już w drugiej połowie XVIII w. Pierwsze wzmianki pisane o tych źródłach znajdują się pod datą 1816 r. w korespondencji urzędowej dóbr szcawnickich.

W XVIII i XIX w. odkrycia wód mineralnych w Szczawnicy były dziełem przypadku. W 1822 r. ówczesny właściciel obszaru źródła później nazwanego „Józefina” Józef Zachwieja sprzedał je wraz z gruntem „na pagórkach” Janowi Kutserze, który w cza-

sie robót fundamentowych odkrył w najbliższym sąsiedztwie nowe źródło (nazwane później „Szczepanem” — obecnie „Stefan”).

W 1828 r. Kutsera sprzedał wspomniane źródła wraz z Zakładem Kąpielowym Józefinie Szalay i jej mężowi Szczepanowi. W 1839 r. zarząd dóbr szcawnickich objął Józef Szalay, najstarszy syn Szczepana i Józefiny, z którego imieniem związany jest trwale ważny etap rozwoju Szczawnicy jako uzdrowiska. W tymże roku czwarte z kolei źródło odkrył kuracjusz Cielecki. Nadano mu nazwę „Magdaleny”. Źródło to zostało wkrótce udostępnione do celów leczniczych.

Dwa następne źródła odkrył w 1844 r. Józef Szalay pod górą Bryjarką nad tzw. Młodzusiem.

Dalsze odkrycie przyniósł 1853 r. kiedy to profesor chemii z Krakowa Czerniawski i lekarz zakładowy Trembecki znaleźli dwa nowe źródła wody mineralnej w Potoku Szczawnym. Jedno z nich znane jest dziś pod nazwą „Walerii”, drugie zaś wykazujące znaczne podobieństwo do źródła „Magdaleny” zostało zniszczone podczas cembrowania wskutek uwagi robotników.

W 1869 r. źródła „Anieli” i „Heleny” źle zabezpieczone przez ówczesnego ich dzierżawcę T. Baranowskiego uległy zniszczeniu. Podczas rekonstrukcji

tych źródeł przeprowadzonej niewłaściwie zanikło źródło „Anieli”. Rozkopano wówczas źródło „Hele-ny” i ujęto je w innym miejscu nadając mu nową nazwę źródła „Wandy”, które jest w użyciu po dziś dzień.

Źródło „Jan” zostało odkryte w 1869 r. jeszcze za życia Józefa Szalaya, jednak w czasie wezbrania wody potoku uległo zagubieniu. Dopiero w 1880 r. po żmudnych poszukiwaniach odkryto je na nowo.

Pod patronatem Józefa Szalaya Szczawnica przeżyła swój pierwszy złoty okres jako uzdrowisko. Jego właściciel, człowiek światły o szerokich kontak-tach w kraju i za granicą dbał o wykonanie analiz chemicznych wód, zlecając je znanym specjalistom z Krakowa i Lwowa, jak: T. Torosiewiczowi (w 1842 r.), A. Alexandrowiczowi (w 1857 r.) i A. Stop-chańskiemu (w 1865 r.). Wspólnie z prof. Józefem Dietlem, który trafnie ocenił przydatność szczaw-nickich wód mineralnych do celów leczniczych i gor-liwie je propagował, popierając swoją opinię ugrun-towanym autorytetem naukowym, przyczynił się do ciągle rosnącej sławy uzdrowiska.

W 1876 r. zmarł J. Szalay przekazując w testamen-cie Zakład Zdrojowy Szczawnicy na własność Aka-demii Umiejętności w Krakowie. W ten sposób stwo-rzył on niejako fundację narodową, której właściwe użytkowanie niewątpliwie zabezpieczyłoby dalszy prawidłowy rozwój uzdrowiska. Niestety, jednak krakowska Akademia Umiejętności nie stanęła na wysokości zadania, wykazując nieudolność organiza-cyjną i administracyjną w gospodarowaniu uzdro-wiskiem. Uzdrowisko zostało odstąpione w dzier-żawę nieodpowiednim ludziom ze szkodą dla Szczaw-nicy, by wreszcie, uznawszy je za nieopłacalne, sprzedać w 1909 r. (wbrew testamentowi J. Szalaya) Adamowi Stadnickiemu, w którego rękach uzdrowi-sko znajdowało się aż do upaństwowienia w 1945 r.

Stadnicki starał się podnieść wydajność źródeł szczawnickich wkładając wiele trudu i funduszy w odbudowę i rozbudowę Szczawnicy. W tym celu zrekonstruował on źródło „Szymon” w 1910 r. i przeprowadził udarowe wiercenie badawcze w 1927 r. w Parku Dolnym koło tzw. „Hydropatii”. Według informacji inż. E. Szumilasa, który to wierce-nie prowadził, otwór głębiono ręcznie do celów produkcyjnych. Wiercenie przerwano na głębokości 40,20 m, a próby wody oddano do analizy prof. L. Marchlewskiemu z Krakowa, który stwierdził, że jest to słaba szczawa alkaliczno-wapienna, zawie-rająca jednak zbyt mało wolnego dwutlenku węgla (0,0610 g CO₂ w 1000 g wody), by mogła być użytko-wana w celach kąpielowych bez saturacji.

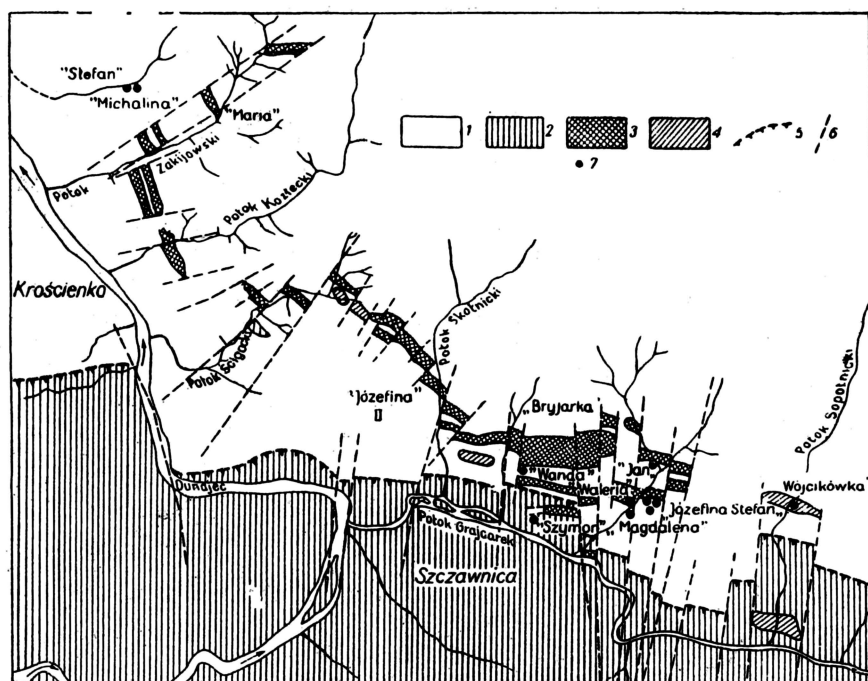
Nie zrażony pierwszymi niepowodzeniami Stadnic-ki podejmuje dalsze poszukiwania wód mineralnych. W 1931 r. sprowadził on znanego różdżkarza nie-mieckiego Graeveygo, który za pomocą różdżki wy-znaczył miejsce, gdzie powinno się wiercić w poszu-kiwaniu nowych wód mineralnych. Wiercenie roz-poczęto jesienią 1931 r., zlecając jego wykonanie firmie Łempicki z Sosnowca. Na głębokości 106,50 m natrafiono na źródło mineralne pod względem ja-kości podobne do „Józefiny”, którego wydajność wynosiła zaledwie 10 litrów na godzinę. Wobec bar-dzo wysokich kosztów wiercenie przerwano w 1932 r. Według analizy chemicznej woda nawiercona na głębokości 106,50 m należała do typu wód alkalicz-no-słonnych, jednak bez wolnego dwutlenku węgla.

Tuż przed wybuchem drugiej wojny światowej prof. Jan Nowak, kierownik Katedry Geologii UJ wykonał dla Stadnickiego ekspertyzę geologiczną, mającą za zadanie wyznaczenie wiercenia dla uzys-kania nowych wód mineralnych. Na podstawie wy-konanej przez siebie mapki koncentracji poszcze-gólnych jonów w źródłach mineralnych Szczawnicy doszedł on do wniosku, że maksymalne stężenia wy-stępują w obszarze między źródłami „Magdalena”, „Waleria”, „Stefan” i „Józefina”. Tam też projek-tował wykonanie dwóch otworów wiertniczych do głębokości 120 m, spodziewając się wyników pozy-tywnych już na głębokości około 60 m. Wiercenia te z powodu wybuchu wojny nie zostały podjęte.

Wody mineralne okolic Krościenka, należące do tego samego typu co wody mineralne Szczawnicy (szczawy alkaliczno-słone), są jednak wykorzystane w stopniu znacznie słabszym niż w Szczawnicy. W okolicy Krościenka znane są obecnie cztery źród-ła, a mianowicie źródło „Marii” („dzikie”) w Po-toku Zakijowskim na wschodnich zboczach Stajko-wej Góry, dwa źródła (odległe od siebie o 2 m i połączone szczelinami) w dolinie na zachodnich zboczach Stajkowej Góry na Zawodziu, nazwane „Stefanem” i „Michaliną”, ujęte cembrowinami i za-bezpieczone, wreszcie źródło nowo odkryte (w 1961 r.) i jeszcze nie ujęte w Potoku Kozleckim.

Znajomość źródeł mineralnych w Krościenku da-tuje się od tak dawna jak znajomość źródeł szczaw-nickich, tzn. od co najmniej końca XVIII w. lub początków XIX w. Źródła te nie były jednak nale-życie doceniane.

Poszukiwania nowych wód mineralnych oparte na naukowych podstawach hydrogeologicznych rozpo-czął po ostatniej wojnie prof. Józef Gołąb. Prze-prowadził on wraz z inż. A. Tkaczenką (w 1947 r.) charakterystyki hydrogeologiczne krościeńskich

Źródła mineralne (szczawy) Szczaw-nicy i Krościenka na tle budowy geologicznej obszaru.

1 — utwory osadowe paleogenu, 2 — utwory osadowe jury i kredy, 3 — intruzje andezytowe stwierdzone na po-wierzchni lub pod cienką pokrywą czwartorzędową, 4 — intruzje andezy-towe w skałach osadowych podłoża, nie dochodzące do powierzchni (stwier-dzone badaniami magnetometrycznymi przez S. Małoszewskiego), 5 — nasu-nięcia, 6 — uskoki, 7 — szczawy.

Mineral springs (acidulous springs) at Szczawnica and Krościenko in the light of geological structure of the area studied.

1 — Palaeogene sedimentary formations, 2 — Jurassic and Cretaceous sedimentary formations, 3 — andesite intrusions ascertained at the surface, or under a thin Quaternary cover, 4 — not cropping out andesite intrusions in the sedimentary rocks of substratum (ascertained by S. Małoszewski during magnetometric surveys), 5 — overfolds, 6 — faults, 7 — acidulous springs.

źródeł „Stefana”, „Michaliny” i „Marii” dla ówczesnego ich właściciela inż. S. Dziewolskiego, następnie w ciągu kolejnych lat wraz ze swymi współpracownikami wykonał on szereg obserwacji hydrogeologicznych na terenie Szczawnicy oraz Krościenka i poszukiwania nowych wód mineralnych. Pierwsze roboty zostały wykonane w Krościenku na tzw. Kraśnie (na lewym brzegu Dunajca pod Pieninkami) przy okazji prac wodociagowych. Stwierdzono tu występowanie szczaw siarczano-słonych w wykonanych otworach wiertniczych.

Na terenie Szczawnicy J. Gołąb wyznaczył otwór wierniczy nad nowym źródłem wody mineralnej w Potoku Skotnickim, ujętym cembrowiną studzienną przed drugą wojną światową przez wójta Szczawnicy Pitoniaka i zwanym stąd „Pitoniakówką”. Wiercenie to prowadzone przez czas dłuższy (od roku 1950 do 1952) łącznie ze zmianą miejsca otworu pod kierunkiem prof. J. Gołąba, później zaś autora niniejszego artykułu i pod opieką inż. I. Potockiego z Zakładu Balneotechnicznego w Szczawnie Zdroju (obecnie Głównego Geologa Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społ.) i jego współpracowników, zostało ukończone w 1952 r. Otwór został zarurowany do głębokości 9,5 m z pozostawieniem partii niezarurowanej (dopływowej) do głębokości 15,30 m. W efekcie uzyskano tu dwie wody mineralne, a mianowicie wodę silnie zmineralizowaną o dużej wydajności, nazwaną prowizorycznie „Józefiną II” i wodę o nieco słabszej mineralizacji lecz również dużej wydajności zwaną tradycyjnie „Pitoniakówką”. Charakterystykę hydrogeologiczną (wydajność, mineralizacja, optymalne warunki eksploatacyjne itp.) omówionych źródeł w Potoku Skotnickim przeprowadziła ekipa badawcza Zakładu Balneotechnicznego w Szczawnie Zdroju (obecnie P. P. Obsługa Techniczna Uzdrowisk w Warszawie) pod kierunkiem inż. Ignacego Potockiego. Wody te nie zostały oddane do eksploatacji ze względu na przewidywane prace regulacyjne potoku. Ponieważ regulacja i zabudowa potoku została już w sąsiedztwie źródeł ukończona, w 1962 r. zostały opracowane założenia z kredytów Głównego Geologa Min. Zdrowia i Op. Społ., jako podstawa do nowego ujęcia wód mineralnych Potoku Skotnickiego (doc. K. Birkenmajer, mgr S. Damsé, inż. A. Madeyski, inż. K. Unrug) metodą szybu górniczego. Wykonanie rekonstrukcji źródeł i budowa rozlewni przewidziane są na najbliższe lata.

Dla ustalenia warunków geologicznych występowania wód mineralnych regionu Szczawnicy autor niniejszego artykułu wykonał w latach 1955—1957 z inicjatywy inż. I. Potockiego szereg orzeczeń geologicznych zakończonych dokumentacją hydrogeolo-

giczną. Wykonano szczegółowe zdjęcie geologiczne w skali 1:5000, szybiki i płytkie wiercenia badawcze w sąsiedztwie źródeł, następnie badania magnetometryczne i profile elektrooporowe dla ustalenia przebiegu intruzji andezytowych (dr inż. S. Małoszewski), pomiary radioaktywności licznikiem G-M na wybranych profilach (mgr mgr K. i J. Hubiccy), orientacyjne analizy chemiczne źródeł naturalnych i wód studziennych obszaru między Potokiem Skotnickim a Potokiem Sopotnickim (mgr inż. A. Chachulska-Jenner, mgr S. Okońska). Te ostatnie badania pozwoliły na stwierdzenie w kilku przypadkach wyraźniejszych śladów mineralizacji w studniach. Zbadane zostało również źródło („dzikie”) wody mineralnej w Potoku Sopotnickim zwane „Wójcikówką”. Prace dokumentacyjne były poprzedzone inwentaryzacją źródeł mineralnych ukończoną przez dr S. Gerocha w 1951 r.

W 1960 r. w czasie robót osuszających budynek pijalni w Szczawnicy kierowanych przez mgr S. Zachwieję zostało odkryte nowe źródło wody mineralnej przygotowywane obecnie do ujęcia.

Obecnie planuje się wykonanie głębokiego otworu wiertniczego w Szczawnicy dla rozpoznania budowy geologicznej podłoża i uzyskania nowych wód mineralnych. W ramach robót przygotowawczych w roku bieżącym planuje się wykonanie siatki pomiarów gruntowych ekshalacji CO₂ jako podstawy dla sporządzenia mapy geochemicznej Szczawnicy. Aparaturę pomiarową (prototyp) wykonano w 1962 r. Badaniami będzie kierował mgr T. Szura. Warto podkreślić, iż będą to pierwsze prace tego typu w polskich uzdrowiskach.

SUMMARY

Mineral waters at Szczawnica and Krościenko in the Carpathians (Pieniny) were known already in the second part of the XVIIIth century. In the present paper a short history of discovering of these waters in the XVIIIth and XIXth centuries is presented, as well as new investigations and discoveries of alkaline-salt waters are discussed.

РЕЗЮМЕ

Минеральные воды в Щавнице и Кросценко в Карпатах (Пеннины) известны со второй половины 18 столетия. В статье кратко описывается история открытия этих вод в 18 и 19 вв и рассматриваются последние исследования и выявления щелочно-соляных вод.